

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 5 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Raurov Soyib Saidovich-</i> MUSTAMLAKASHILIK SIYOSATI VA MAHALLIY O'ZINI-O'ZI BOSHQARUV	8-13
<i>Мухамедова Муниса Сабировна</i> ЭКСПЕРТИЗА, АТРИБУЦИЯ И МУЗЕЕФИКАЦИЯ КОЛЛЕКЦИЙ ФАРФОРА И ФАЯНСА	14-22
<i>Қахрамон Бахридинов Набиевич</i> ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА БОШЛАНГАН ОЧАРЧИЛИКНИНГ САБАБЛАРИ ҲАМДА 1917-1918 ЙИЛЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ АҲВОЛ	23-31
<i>Siddiqov Mirshod Baxtiyorovich</i> TOSHKENT PROTEZ-ORTOPEDIYA SANOAT KORXONASINING FAOLIYATI (1941-1945 YILLAR)	32-37

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Курпаяниди Константин Иванович</i> KICHIK SANOAT KORXONALARINING INSTITUTSIONAL MUNITINING TADQIQOT METODOLOGIYASINING AYRIM XUSUSIYATLARI	38-50
<i>Хажимуратов Абдуқаҳҳор Абдумуталович</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИЛМИЙ МУҲИТИДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ	51-65
<i>Очилов Немат Явқочович</i> ҲУДУДЛАРНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШНИ БАҲОЛАШ ВА ПРОГНОЗЛАШТИРИШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	66-73
<i>Nuraliyev Temurjon Erkinjon o'g'li</i> BIZNES JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISHNING ANAMIYATI VA UNING TASHKILOT SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	74-82
<i>Қаршиев Келдиёр Эшпулатович</i> ЎЗБЕКИСТОН СУҒУРТА БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ ХИТОЙ ТАЖРИБАСИ АСОСИДА	83-87
<i>Isomitdinova Gulbaxor Kurbonaliyevna</i> INVESTITSIYALARNING IQTISODIY ANAMIYATI VA UNING YANGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	88-98
<i>Normatova Madinaxon Ibrohimjon qizi, Xamidova Mamlakat To'xtasinovna</i> KOMPANIYALAR FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA MARKETING TADQIQOTLARINING ANAMIYATI	99-107
<i>Фаттахова Муниса Абдухамитовна</i> ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ.....	108-117
<i>Zaynutdinova Umida Djalalovna</i> THEORETICAL DESCRIPTION OF THE MARKETING SYSTEM OF AUTOMOTIVE ENTERPRISES	118-127

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Shigabutdinova Dina Yassaviyevna</i> THE LINGUISTIC SYSTEM OF THE PHILOSOPHY OF GRAMMAR.....	128-134
<i>Sattarov Fozil Faxritdinovich</i> O‘SMIRLARNI XULQ-ATVORIDAGI MUAMMOLARNI HAL QILISH	135-140
<i>Пардаева Марҳабо Давлатовна</i> НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИ НАВОИЙ ИЖОДИНИНГ ҒОЯВИЙ АСОСИ СИФАТИДА.....	141-147
<i>Kurbanova Sevvara Asanbaevna</i> THE USAGE OF JADID METHODS IN DEVELOPING YOUTH LEARNING COMPETENCE...	148-155

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

<i>Xusanova Yulduz Abdirazzoqovna</i> THE INNOVATIVE APPROACH IN LEXICAL UNITS ON JOURNALISM	156-160
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI ADJEKTIV KOMPONENTLI KOMPARATIV FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TAHLILI	161-166
<i>Raximova Muyba Temirovna</i> NEMIS TILIDAGI PAYT ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAPLARNING O‘ZBEK TILIDA LEKSIK IFODALANISHI	167-172
<i>Ruzieva Djuletta Elmurodovna</i> NEMIS TILIDAGI MODAL FE‘LLARNING O‘ZBEK TILIDA SINTAKTIK IFODALANISHI	173-178

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

<i>Jumaboyev Nabi Pardaboyevich</i> SHARQ MUTAFAKKIRLARI TA‘LIMOTLARI MAZMUNIDAGI ESTETIK, MA‘NAVIY, TARBIYAVIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH OMILLARI	179-187
<i>Одилов Ёрқин Жўраевич</i> ФИЗИКА ФАНИ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИ ЛОЙИХАВИЙ-КОНСТРУКТОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШ	188-193
<i>Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich</i> ETYUDLAR ORQALI BO‘LAJAK REJISSORLARNING KASBIY BILIM VA KO‘NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH	194-199
<i>Babadjanov Axmadjan Xudoyberdiyevich</i> TALABALARGA TASVIRIY SAN‘ATDAN PORTRET CHIZISHNI O‘RGATISHDA FIZIOGNOMIKANING TUTGAN O‘RNI	200-208
<i>Хакимова Дилдора Машрабжоновна</i> ИННОВАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА	209-213
<i>Bo‘riboeva Dilraboхon Norboy qizi</i> TALABALARNING GRAFIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	214-217
<i>Kadirov Ramz Turabovich</i> KVINTILIAN NUTQIY USLUBLARINING TALABA-AKTYORLAR SAHNAVIY NUTQINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI PEDAGOGIK AHAMIYATI	218-222

<i>Usmanov Botir Allaberdiyevich</i> INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARI TAYYORLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	223-230
<i>Nusharov Bobir Bolbekovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINING PEDAGOGIK DOLZARB MASALALARI.....	231-236
<i>Mamatqosimova Nodira</i> BO'LAJAK MADANIYAT XODIMLARINING BADIY DIDINI RIVOJLANTIRISHDA SENOGRAFIYA MASALALARI	237-241
<i>Eliboyeva Lola Sulaymonovna</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA BILIMLARNI O'ZLASHTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI	242-247
<i>Mustafayev Yoqubjon Xayrullayevich</i> JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI KOMPETENTLI TAYYORLASHNING DIDAKTIK MASALALARI	248-253
<i>Inoyatov Odiljon Sobitovich, Yakubova Nafisa Odiljanovna</i> O'QUVCHILAR BILISH VA GRAFIK FAOLIYATINING RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMOLARI	254-261
<i>Raxmanova Dildora Abdulxamid qizi</i> O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYADAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	262-266
<i>Yusupova Shoxista Alimjanovna</i> TASVIRIY SAN'AT TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY PEDAGOGIK TALABLAR	267-273
<i>Пуримбетов Бахыт Аллабаевич</i> БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ТЕАТР ПЕДАГОГИКАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ	274-279
<i>Байбаева Мухайё Худайбергеновна, Имомов Инъомиддин Абдулхамидович</i> БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИДА СОҒЛОМ ВА ИЖОДИЙ МУҲИТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БОШҚАРУВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИ (HARD SKILLS) ВА (SOFT SKILLS) РАҲБАР ПРОФЕССИОНАЛИЗМИНИ ИФОДАЛАШ БИРЛИГИ СИФАТИДА	280-285
<i>Мельзиддинов Руслан Адхамович</i> ФУТБОЛЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ	286-292
<i>Xurramov Rustam Sayfiddinovich</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING EVRISTIK QOBILİYATINI RIVOJLANTIRISH	293-299
<i>Kayumov Erkin Kazakbayevich</i> TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA O'QUVCHILARNI KAMOLIDDIN BEHZODNING IJODI BILAN TANISHTIRISHNING AHAMIYATI	300-310

09.00.00- Фалсафа фанлари

Пардаева Мархабо Давлатовна

Республика Маънавият ва маърифат маркази
Бухоро вилояти бўлими раҳбари,
фалсафа фанлари номзоди, доцент

НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИ НАВОИЙ ИЖОДИНИНГ ҒОЯВИЙ АСОСИ СИФАТИДА

Аннотация. Мақолада тасаввуф таълимоти тизимида Алишер Навоий қарашларининг ўрни таҳлил қилинган. Навоий ижодида нақшбандия таълимоти тамойиллари асосий ўрин эгаллашига эътибор қаратилган. Ҳалол меҳнат ва касб-хунар эгаллаш ғояларининг мазмун моҳияти очиқ берилган. Мутафаккирнинг тасаввуфий қарашларида хунар эгаллашнинг аҳамияти беқиёслиги асарларидан мисоллар келтирилган ҳолда тадқиқ қилинган.

Калит сўзлар: Тасаввуф, нақшбандия, инсон, тамойил, муҳаббат, касб-хунар, маънавий мерос, эътиқод.

Pardaeva Markhabo Davlatovna

Head of the Bukhara Regional Branch of the
Republican Center for Spirituality and
Education, PhD in Philosophy, assistant professor

NAKSHBANDI'S TEACHINGS AS AN IDEOLOGICAL BASIS OF NAVAI'S CREATIVITY

Abstract. The article analyzes the role of Alisher Navoi's views in the system of Sufi philosophy. Particular attention is paid to the principles of the teachings of Naqshbandi, which occupy a central place in the work of Navoi. The essence of honest labor and employment is revealed. Using examples from his works, the significance of mastering a craft in the Sufi views of the thinker is explored.

Keywords: Sufism, Nakshbandiya, man, principle, love, perfection, spiritual heritage, Islam

Пардаева Мархабо Давлатовна

Руководитель Бухарского
регионального отделения Республиканского
центра духовности и просвещения,
кандидат философских наук, доцент

УЧЕНИЯ НАКШБАНДИ КАК ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ТВОРЧЕСТВА НАВАИ

Аннотация. В статье анализируется роль взглядов Алишера Навои в системе суфийской философии. Уделяется особое внимание на принципы учения Накшбанди, которое занимают центральное место в творчестве Навои. Раскрывается сущность честного труда и занятости. На примерах из его произведений исследуется значение овладения ремеслом в суфистских воззрениях мыслителя.

Ключевые слова: суфизм, нақшбандия, человек, принцип, любовь, совершенство, духовное наследие, ислам.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I5Y2023N16>

Кириш. Тарихий тараққиётдан маълумки, халқимиз маънавий ҳаётида тасаввуфнинг ўзига хос ўринга эга. Нақшбандия тариқатида инсонпарварлик, халқпарварлик, меҳнатсеварлик, тинчлик, ўзаро дўстлик ғоялари кенг ўрин эгаллайди. Тасаввуф таълимотида комил инсон ғояси бош масала бўлганлиги учун халқ тасаввуф вакиллари мукамаллик тимсоли сифатида қараган. Таъкидлаш жоизки, бу борада хожагон-нақшбандия тариқатининг ўрни ва мавқеи жуда баланд бўлган.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Таъкидлаш жоизки, тасаввуф таълимоти Шарқ ижтимоий-фалсафий тафаккури тараққиётида асосий йўналишлардан бири ҳисобланади.

Алишер Навоийнинг ҳаёти, ижодий мероси, дунёқараши ҳақида кўплаб илмий тадқиқотлар мавжуд. Лекин мутафаккирнинг комил инсон тўғрисидаги қарашлари тарихий-фалсафий нуқтаи назардан махсус таҳлил қилинмаган. Шунингдек, шўролар давридаги илмий тадқиқотларда Навоий асарлари, кўпинча, бир томонлама, яъни дунёвий жиҳатдан ўрганилган.

Ушбу мавзунинг баъзи жиҳатлари ҳақида олимлардан Е.Бертельс, И.Мўминов, В.Зоҳидов, Н.Маллаев, М.Хайруллаев, Н.Комилов, М.Орипов, Ҳ.Алиқулов, И.Ҳаққул, Султонмурод Олим, О.Эргашев, Г.Наврўзова, С.Каримов, Б.Эралиев, А.Зоҳидов, М.Муҳиддинов ва бошқалар ўз фикрларини билдириб ўтганлар.

Шуни айтиш ўринлики, ҳазрат Навоий асарларида тасаввуф фалсафасидаги ахлоқ, хулқ-одоб қоидалари, инсонпарварлик ва одамийлик, нафсни тийиш, адолат ва маърифат, табиат ва инсонни севиш, уларни эъзозлаш, таълим-тарбия тўғрисидаги ғоялардан унумли фойдаланди. Бу ғоялар мутафаккирнинг ғазал ва рубоийлари, дostonлари, насрий асарларига сингиб кетган.

Тарихийлик, мантиқийлик, қиёсий таҳлил, илмий холислик, диалектик ёндашув, анализ ва синтез тадқиқотнинг услубий асосларини ташкил қилади.

Муҳокама. Ўрта Осиё Уйғониш даврининг ёрқин вакили, улуғ мутафаккир, ғазал мулканинг султони, буюк гуманист шоир, нақшбандия таълимотининг назариётчиси Алишер Навоий (1441-1501)дир. Алишер Навоий тасаввуф таълимотининг қонун-қоидалари, назарий ва амалий жиҳатларига эътиқод қилган. Шуни айтиш ўринлики, ҳазрат Навоий асарларида тасаввуф фалсафасидаги ахлоқ, хулқ-одоб қоидалари, инсонпарварлик ва одамийлик, нафсни тийиш, адолат ва маърифат, табиат ва инсонни севиш, уларни эъзозлаш, таълим-тарбия тўғрисидаги ғоялардан унумли фойдаланди. Бу ғоялар мутафаккирнинг ғазал ва рубоийлари, дostonлари, насрий асарларига сингиб кетган. И.Ҳаққул таъкидлаганидек, “Навоийнинг тасаввуфга ёндашуви ва бу таълимотдан кўзда тутган мақсади – шахс ва миллат тақдирига масъул, юрт тараққиётига сув ва ҳаводай зарур тушунчаларнинг истиқболи учун ёниб курашган, ҳақиқатни фақат таниш эмас, ҳақиқатни севиш салоҳиятини ҳам кўзлаган мутафаккир санъаткорнинг ёндашув ва мақсади эди” [5, 27-б].

Маълумки, улуғ шоир устози Абдурахмон Жомийнинг таклифи билан нақшбандийлик сулукига киради. Савол туғилиши мумкин: - Нима учун Мир Алишер нақшбандийлик сулукини ихтиёр қилди? Биринчидан, ушбу тариқат ўша даврда нафақат Мовароуннаҳр ва Хуросонда, балки Ҳиндистон ва бошқа Ўрта Шарқ мамлакатларида ҳам кенг тарқалган эди. Иккинчидан, XV асрнинг забардаст шоир ҳамда

тасаввуф вакиллари Хожа Аҳрор, Абдурахмон Жомий ва Ҳусайн Воиз Кошифийлар ушбу тариқатнинг назарий ва амалий жиҳатларини ривожлаштиришга, янги мазмун билан бойитишга катта ҳисса қўшдилар. Учинчидан, нақшбандийлик сулукидаги маънавий-ахлоқий ва инсонпарварлик ғоялари, хусусан ихтиёрий фақирлик, ҳалол меҳнат билан кун кўриш, нафсни тийиш, текинхўрлик, бойлик, тамагирлик ва очкўзликни қоралаш, бева-бечоралар ва муҳтожларга хайр-саховат кўрсатиш каби ғоялари, бизнинг назаримизча, Навоийни ўзига жалб этди.

Юсуф Ҳамадоний, Абдухолик Ғиждувоний ва Хожа Баҳовуддин Нақшбанд (1318-1389) нақшбандийлик тариқатининг 11 та қондасини ишлаб чиққанлар. Улардан 4 таси Ҳамадонийга, яна 4 таси Ғиждувонийга, қолган 3 таси Нақшбандийга тегишлидир. Нақшбанднинг бир парча ери бўлиб, ана шу еридан олган ҳосил эвазига кун кечирган. Бундан ташқари, ул зот кимхоб матоларга нақш бериш билан ҳам машғул бўлган. У бутун умр фақирликда яшаган, ортиб қолган молини етим-есирларга улашган. Муҳаммад Бокир Бин Муҳаммад Алининг келтиришича, “Хожа Баҳовуддиннинг “Қасри Орифон”даги Боғи Мозор ёнида бир хужралари бўлиб, кўпинча шу ерда сокин бўлардилар. Ва ул хужраларида бир эски бўйра, синиқ кўза бўлиб, ажиб бир аҳволда кун ўтказар, ҳалол ризқ талабида кўп эҳтиёткорлик этар, ҳатто замбаркашлик қилар ва шу меҳнатидан келган фойдага ҳам илтифотлари йўқ эрди. Чун бу фойдани якка ўзларига раво кўрмас ва айтар эдиларки, чекаётган риёзатларингизга кўп эътиқод қилманг. Гоҳо нафл рўзасини тутар эдилар” [4, 54-б].

Баҳовуддин Нақшбанд ўзининг тасаввуфий қарашларида таркидунёчиликка қарши чиқди, солиқлар орасида касб-ҳунар эгалаб, меҳнат қилишни тарғиб этди, дангасалик ва текинхўрликни қоралади, ҳаётда фаол бўлишга ундади. Ҳазратнинг фикрича, ҳар бир солиқнинг дили Аллоҳда, кўли эса ишда бўлиши лозим. Мутасаввиф кишиларни бунёдкорликка, мўътадил ҳаёт кечиришга, исрофгарчилик ва ортиқчаликка йўл қўймасликка, сабр-қаноатли, бардошли бўлишга чақирди.

Шуни айтиш лозимки, нақшбандия тариқати вакиллари, унинг йирик намояндалари Хожа Аҳрор, Жомий, Навоий ва кейинги даврда яшаб ижод этган Маҳдуми Аъзам, Машраб, Сўфи Оллоҳёр ва бошқалар нақшбандийликнинг юқоридаги ғояларини халқ орасида кенг тарқатдилар. Улар кишиларни бадий адабиёт, мусиқа, илм-маърифат, ботиний ва зоҳирий илмлар, хаттотлик, наққошлик, савдо-сотик, деҳқончилик билан машғул бўлишга ундадилар [8, 114-б].

Шайх ул-машойихлар, валийлар фазилатлар ва илоҳий хислатларга эга бўлиши мумкинми? Бу саволларга Навоий ўзининг “Насойимул-муҳаббат” асарида жавоб беради. Мутафаккирнинг фикрича, валийлар риёзат чекиб, зарур диний-ирфоний расм-русумларни бажариши, хайрли ишлар қилиши, одамийлик қонун-қоидаларига амал қилиши, яхши ахлоқий хислатлар ва хулқ-одоб қоидаларини эгаллаши лозим. Шундагина комилликка эришиб, Аллоҳ васлига етишиши мумкин! Навоий ушбу асарда аввал пайғамбарлар тўғрисида сўз юритиб, сўнгра машойих ва валийлар эгаллаши лозим бўлган дунёвий ва илоҳий фазилатларга тўхталади. Унингча, валийлар валоят ва каромат соҳиблари бўлиб, “... халойиқга иршод ва аҳдо қилурлар, муборак зотларининг баракоти бу миллат бошидин кам бўлмағай” [2,15-б]. Валийлар бажариши ва амал қилиши лозим бўлган баъзи аъмол ва афъоллар, мутафаккир фикрича, тавба, ҳалол луқма, муайян касб билан машғул бўлиш, шариат қоидаларига риоя қилиш, тариқат

одобига амал қилиш, закот тўлаш, хокисорлик, ўзгалардан ўзини кам деб ҳисоблаш, ширинсухан ва раҳмдил бўлиш, сахий, мард ва мулойим бўлиш, ризолик билан кун ўтказиш, сабрли ва чидамли бўлиш, садоқатли бўлиш, риёзат чекишдан қўрқмаслик, хориқулудда, ғайритабиий аъмоллар, кароматлар кўрсатиш [9, 23-б].

Мутафаккир авлиёлар амал қиладиган юқоридаги баъзи хислатларга махсус тўхтаб ўтади. Хусусан, у ҳалол луқма деганда, валийнинг ўз меҳнати билан кун кўришини, бирор касб билан машғул бўлиб, унинг орқасидан бир бурда нонини топиб ейишини тушунади. Дарҳақиқат, тасаввуфнинг йирик вакиллари, валийлар муайян бир касб-хунар билан шуғулланганликлари тарихдан маълум. Навоийнинг зикр қилишича, машойихлардан Хожа Абдуллоҳ Ансорий этиқдўз, Шайх Муҳаммад Саккок пичоқчи, Шайх Абу-Ҳафз Ҳаддод темирчи, Шайх Абулаббос Омилий қассоб, Шайх Абулҳасан музаййин, Шайх Банон ҳаммол, Ҳазрати Баҳовуддин Нақшбанд эса, матоларга нақш солувчи бўлганлар. Булардан ташқари, Баҳовуддин Нақшбанд деҳқончилик билан ҳам шуғулланганлар. Машойих ва авлиёлар меҳнат қилиб топган даромадига ҳаёт кечирганлар, ортиб қолганини эса бева-бечора ва муҳтожларга тарқатганлар, хайр-эҳсон қилганлар.

XV асрда Мовароуннаҳр ва Хуросонда нақшбандийлик таълимоти кенг ёйилди. Бу таълимотнинг XIV асрдаги асосчиси Баҳовуддин Нақшбанд бўлса, XV асрда унинг йирик раҳнамоси Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор (1404-1490) ҳисобланган. Бу зотнинг обрўси ўша вақтда жуда баланд бўлиб, нафақат Ўрта Осиё, балки кўшни мамлакатларда ҳам унинг номи шуҳрат қозонган. У авлиё даражасидан ташқари, Қутб ул-Ақтаб (улуғ даражага етган авлиё) деган даражани олган. Бундай юқори даражага мутасаввиф авлиёлардан фақат уч киши эришган. Шунинг учун “Мақомоти Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор”да ул зотнинг тўла исм, шарифлари “Ҳидоят қутби, орифу зоҳидлар муқтадоси, огоҳлик денгизи асосларининг раҳнамоси Ҳазрат Хожа Аҳрор Хожа Убайдуллоҳ” деб келтирилади. Абдурахмон Жомий ва ҳазрат Алишер Навоий Хожа Аҳрорни ўз устозлари ҳисоблаб, комил инсон деб билганлар, “Ҳафт авранг” ва “Хамса” дostonларида унинг шаънига кўп илиқ сўзларни айтганлар. Хожа Аҳрори Валийнинг ижтимоий-сиёсий қарашлари охириги йилларда чоп этилган Фахруддин Али Сафийнинг “Рашаҳот”, Хожа Убайдуллоҳ Аҳрорнинг “Табаррук рисоалар” номи билан форсчадан таржима қилинган асарлари, мақоматлари, ул зот ҳақидаги манбалар, тадқиқотларда ўз аксини топган.

Хожа Аҳрорнинг XV асрда олиб борган сиёсати, Хожагон-нақшбандия таълимотини янада такомиллиштиришга қаратилган ислоҳоти қўйидагиларда кўринади: биринчидан, бу тариқатнинг йирик вакиллари бойлик тўплаш, унга ҳирс қўйишни сулук аъзоларига ман қилган эдилар. Хожа Аҳрор эса, бунга чек қўйиб, тасаввуфга эътиқод қилганлар бойлик эгаси бўлиши мумкинлигини эътироф этади. Айни вақтда мутасаввифнинг фикрича, одам ўзини бойлик эгаси деб билмаслиги, бойлиги билан мақтанмаслиги, камбағалларга паст назар билан қарамаслиги, камтар бўлиши, халққа ёрдам бериши, бева-бечора ва муҳтожларга хайр-эҳсон кўрсатиши даркор.

Тасаввуф адабиётининг икки йирик сиймоси - Абдурахмон Жомий ҳамда Алишер Навоий ҳам бевосита нақшбандия тариқатининг вакиллари эдилар.

Султонмурод Олим “Нақшбанд ва Навоий” асарида таъкидлаб ўтганидек, “Нақшбандия тариқати жаҳоннинг ана шундай энг муҳим ижтимоий муаммоси —

меҳнатга ва унинг натижасида эришиладиган бойликка муносабат масаласига ниҳоятда жиддий эътибор берди. “Дил — ба ёр-у, даст - ба кор!” – шиори солиҳларнинг меҳнат қилиб туриб ҳам тасаввуф билан машғул бўлиши мумкинлигини исботлайди ва шунга ундайдигина эмас, ҳатто, суфийни ўз меҳнати, яъни қўл кучи билан тирикчилик қилишга ҳам даъват этади. Агар ҳар ким ўз меҳнатининг кетидан тирикчилик ўтказса, бойликларга фақат меҳнати даражасида эга бўлишга интилса, бу дунёда ноҳақлик юз бермайди, ижтимоий адолат тантана қилади. Бу нақшбандия йўлига кирганлар учун шунчаки бир ғоягина эмас эди. Улар шу ақидаларига қатъий амал қилиб яшар эдилар. Бу тариқат жаҳоннинг ана шу энг асосий деяётганимиз ижтимоий муаммосини ҳар кимнинг ўзи адолат билан ҳал этишига чорлар эди” [6, 34-б].

Нақшбандия моҳиятини тариқатнинг “Дил –ба ёру, даст – бакор!” шиори очиб беради. Бунинг маъноси шундаки, кўнгил Худога бўлсин, қўл – ишда! Таъкидлаш жоизки, нақшбандия тариқати ўзидан олдинги тариқатлардан ҳаётга бевосита яқинлиги билан ажралиб туради. Абдурахмон Жомий ёзган ва Алишер Навоий таржима қилган тазкирада Баҳоуддин Нақшбанднинг бировнинг меҳнатидан фойдаланмаганлиги айтилади: “Дерларки, аларға (Баҳоуддин Нақшбандга) ҳаргиз қул ва дадак (чўри) бўлмас эрмиш. Алардан бу маънида сўрубтурлар. Алар дебтурларки: “Қачон бу бандалиғ хожалиғ била рост келур?!” (132).

“Банда” – Аллоҳга қул деган маънони билдиради. Бу фикрдан англаш мумкинки, инсон Аллоҳнинг қули бўлса, қандай қилиб бировни ўзига қул қилиб олиши мумкин? Инсоннинг инсонга нисбатан ҳукмронлик, хожалик қилиши бу бандалик ақидасига тўғри келмаслиги таъкидланади. Инсоннинг инсон томонидан эксплуатация қилинмаслиги, ҳозирги тил билан айтганда, мажбурий меҳнатга йўл қўйилмаслиги айтиб ўтилади. Баҳоуддин Нақшбанднинг “Қачон бу бандалиғ хожалиғ била рост келур?!” деган фикри барчанинг Аллоҳ олдида тенг банда эканлигини билдиради.

НАТИЖАЛАР. Алишер Навоий ижодини Нақшбандсиз тасаввур этиб бўлмайди. Султонмурод Олим таъкидлаганидек, “Нақшбандия таълимоти Навоий ижодининг ғоявий асосини – мафқурасини ташкил этади. Бошқача айтганда, шоир асарларида комил инсон бўлшшнинг айнан нақшбандиёна тарғиби, йўл-йўриқлари, шиору қоидалари инсоний тимсоллар, ҳаётий воқеалар асосида далилланади. Навоий ўз ижодида комил инсон бўлишнинг нақшбандия йўлини тутган кишилар тимсолларини яратди” [6, 46-б]. Ж.С.Тримингэм ёзганидек, тасаввуф, жумладан, нақшбандия фалсафаси “бундай буён ҳам инсониятнинг маънавий баркамоллиги учун муҳим ҳаётий таълимот бўлиб қолаверади” [7, 208-б].

Маълумки, Нақшбанд муридликка қабул қилишни сўраб келганлардан бирор бир касбни эгаллашни талаб қилган. Шунингдек, Навоий ҳам бу дунёда касб ўрганиш зарурлигини тарғиб этади. Касб ўрганмай умргузаронлик қилган одамни олам уйидан ғамгин бўлиб чиққан кишига, пишиб етмаган чала нарсага ўхшатади. Дунёдан нотавон ўтиш ҳаммомга кириб, чала ювиниб чиққан одамдан фарқ қилмаслигини таъкидлайди.

Камол эт касбким, олам уйидин,
Сенга фарз ўлмағай ғамнок чиқмоқ.
Жаҳондин нотамом ўтмак биайних,
Эрур ҳаммомдин нопок чиқмоқ [1,545-б].

“Камол эт касб” сўзларини “комиликка етишни касб қил” маъносини билдиради. Бу “даст-ба кор”нинг муҳим шартларидан бири ҳисобланади.

Буни “Фарҳод ва Ширин” достонидаги Фарҳоднинг касб кор ва илм эгаллашга бўлган интилишларидан илғаб олиш қийин эмас.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, Навоий ижодида нақшбандия таълимоти ғоялари асосий ўрин эгаллайди. Шу маънода шоирнинг “Бадо”иъ ул-васат”нинг учинчи қитъасида бир Ҳадиснинг Нақшбанд талқинларидаги мазмуни акс эттирилган. Навоийнинг қитъага: “Ҳадис мазмуниким: “Ал косибу ҳабиб-уллоҳ, Ҳазрат хожайи Нақшбанд қаддаса сирраҳу мундоқ баён қилибдурким...” деган сарлавҳа билан бошланганлиги бу асар ҳадиснинг Нақшбанд шарҳига бағишланганлигига далолатдир. Ҳунар эгаллаш тариқатда асосий ўрин эгаллайди. Бунда пайғамбаримизнинг “Косиб – Аллоҳнинг дўсти” деган ҳадисларига таянилган. Ҳазрат Нақшбанд мазкур ҳадисни тасаввуфий шарҳлаганлар. Қитъада Навоий буни шеърхонга қуйидагича билдирган:

Нуқта асносида Ҳабибуллоҳ

Деди: “Ал-косибу Ҳабибуллоҳ”.

Маъни айтур бу сўзга пири комил, -

Ки сўз эрди Ҳақ сари шомил.

Ғараз эмас бу касбдин дунё,

Бал эрур касбдин мурод фано [1, 510-б].

Бунда “Ҳабибуллоҳ” – пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳи салом, “пиру комил” – Ҳазрат Нақшбанд. Пири комил ҳадисни қуйидагича талқин этганлар: инсоннинг касб-кор ўрганиши бу дунёга ружу қўйишдан эмас, балки Аллоҳга интилиш – фанога эришиш учун керак.

Навоий ҳазратлари “Ҳайратул-аброр” достонида Жомийни тасаввуф таълимотининг билимдони сифатида таърифлайди. Устозини тариқат қутби, ҳақиқат сирларини кашф қилувчиси, кўкси ҳақиқатлар дурига тўла, қалби эса маънолар акс этадирган ойнага ўхшатади [3,13-б]. Бу билан ҳазрат Навоий пирининг нафақат зоҳирий, балки ботиний билимларни, ҳақиқатга, яъни Аллоҳ васлига етишишнинг сирларини мукамал эгаллаганлигига ишора қилади. Дарҳақиқат, Жомий тасаввуф таълимоти ривожига улкан ҳисса қўшди. Агар Навоий тасаввуфнинг кўпроқ амалий жиҳатларини ривожлантирган бўлса, Жомий унинг назарий-фалсафий томонларига эътибор беради. Бунинг сабаби шуки, XV асрда дарвишлик ва қаландарлик ҳаракати халқ орасида кучайиб, унинг назарий асослари унутила бошлаган эди. Бундан ташвишланган Жомий ваҳдати-вужуд таълимотига бағишланган “Шарҳи рубоиёт” шеърини асарини ёзиб, тасаввуфнинг асоси ваҳдати вужуд, яъни Аллоҳ, борлиқ ва инсоннинг бирлиги эканлигини назарий жиҳатдан исботлаб беради.

Улуғ шоир Абдураҳмон Жомийнинг насру назмда тенги йўқ эканлигини, номи бутун мамлакатга ёйилганини, шоҳу гадо ул зотнинг хизматига шай эканлигини ёзади:

Назми ақолими жаҳонни тутуб,

Насри доғи кишвари жонни тутуб,

Файзи гадову шаҳ аро мунташир,

Хидматиға шоҳу гадо муфтахир [3, 14-б].

Хулоса. Манбалар таҳлил асосида шундай хулоса қилиш мумкинки, тасаввуф таълимоти Навоий ижтимоий-фалсафий, маънавий дунёқарашига жуда юксак даражада

таъсир кўрсатган. Бу таъсирни жуда кўп асарларида намоён қилган. Навоий ўзининг шоҳ сатрлари орқали нақшбандия тарихи ва моҳиятини бизларгача етказган буюк алломадир.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами. Йигирма жилдлик. 3 -жилд. Тошкент, 1988, 545-бет.
2. Алишер Навоий. Насойимул-муҳаббат. МАТ. Т. 17. –Тошкент: Фан, 2001. –Б. 15.
3. Алишер Навоий. Ҳайратул-аброр. –Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989. –Б. 13.
4. Дурдона. Мир Кулол ва Шоҳи Нақшбанд мақоматлари. –Тошкент: Шарқ, 1993. –Б. 54.
5. Иброҳим Ҳаққул. Навоийга қайтиш. –Тошкент: Фан, 2007. –Б. 27.
6. Султонмурод Олим. Нақшбанд ва Навоий. Тошкент: Ўқитувчи, 1996 йил.
7. Тримингэм Дж. С. Суфийские ордены в исламе. М., 1989. С. 208.
8. Ўзбекистонда ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихидан / Хайруллаев М., Алиқулов Ҳ., Носиров Р., Қодиров М., Шарипов А. ва б. –Тошкент: Ўзбекистон, 1995. –Б. 114.
9. Пардаева, М. Д. (2021). ЎТМИШИ ШАРАФЛИ, КЕЛАЖАГИ БУЮК ХАЛҚ МАЪНАВИЯТИДА ҲАЗРАТ АЛИШЕР НАВОИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ ЎРНИ. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, 4(3).